

'אבל אילן העומד בתוך עיבורה של עיר, אפילו למעלה מעשרה הרי זה עירוב, דמתא כמאן דמליא דמיא'. קל הוא שהקלו חכמים לענין עירוב בדבר זה שנחשיב העיר כמלאה, וכאילו הוא ועירובו במקום אחד והיה יכול ליטלו ולהביאו אצלו [והרי גם בפועל יכול לעלות ולאכלו במקומו]. ואף על פי שעבורה של עיר אינו מוקף מחיצות, מכל מקום כיון שהוא נידון כעיר, הריהו כאילו נמצא תוך מחיצותיה, וכאילו המחיצות הן דופן עקומה המתעקמות עד עיבורה של עיר (עפ"י ריטב"א).

'באילן הנוטה חוץ לארבע אמות עסקינן ונתכוין לשבות בעיקרו...'. הקשו ראשונים, הלא רוצה שעירובו יקנה לו [ואינו מערב ברגליו] והרי עירובו מרוחק ממקום שביתתו יתר על ד' אמות, וכאילו עירובו מונח בביתו, כי מה לי רחוק חמש אמות מה לי אלף אמה? יש מי שכתב שכאן שונה, שהאילן עושה הכל במקום אחד (כן כתב הריטב"א בדעת רש"י). והרשב"א דחה סברא זו, שהרי לא נתכוין לשבות באילן עצמו אלא תחתיו בעיקרו (ועוד הקשה מהמשך הסוגיא). ותרצו ראשונים שמדובר כשהעירוב אינו מרוחק שמונה אמות אלא פחות, באופן שיכול להביאו לתוך מקום שביתתו על ידי טלטול פחות מד' אמות שאין בו איסור כלל, או ע"י פשיטת ידו ונטיית הכלכלה, ובאופן זה מועיל העירוב כאילו הוא במקומו ממש (ערשב"א בחדושיו כאן ולהלן לג: ובעבוה"ק ובמ"מ עירובין ו,ה, ר"ן וריטב"א ותורי"ד – סגנונות חלוקים).

דף לג

'ומאי למעלה ומאי למטה...'. בעל המאור הקשה על פרש"י כמה קושיות (וע' כתוב שם' להאב"ד ותו"ח בישוב הקושיות), ופירש בדרך אחרת; בין שהעירוב למעלה ובין כשהוא למטה, כיון שהוא חוץ לד' אמות הלא אינו יכול להביאו למקום שביתתו שהוא עיקר האילן אלא במעביר ד' אמות ברשות הרבים. ומתריך 'דהדר זקיף' – כי כשנופו של האילן רך ונוטה על הארץ פחות מ' טפחים במשך ד' אמות, מצוי הדבר שייזקף ברוח מצויה, ועל ידי כן בא אצלו העירוב מחוץ לארבע אמות לתוך ארבע, אבל כשנופו של האילן גבוה עשרה הוא חזק וקשה ואינו מצוי שייזקף ברוח מצויה.

'כשרבים מכתפין עליו'. הרשב"א האריך להוכיח [דלא כרש"י ותוס'] שאם מעביר העירוב ממקומו דרך אותו מקום באילן שהרבים מכתפים עליו לא יהא חייב, ומכל מקום ישנם איסורי 'שבות' האסורים אפילו בין השמשות מפני שהם קרובים לאיסור תורה (ע' גם בתוס' לד.), הלכך אין עירובו עירוב אפילו לרבי (וע' בריטב"א פירושים נוספים).

'למטה מעשרה טפחים עירובו עירוב ואסור ליטלו'. כמה ראשונים מפרשים [דלא כפרש"י] 'אסור ליטולו' – בין השמשות, ואעפ"כ עירובו עירוב כי אומרים 'דואים' כאילו הוא מותר. לדעה זו לא התיר רבי לעשות מעשה בשבות דרבנן בין השמשות [מלבד שלשה דברים המפורטים במשנה בשבת (לד); תיקון דמאי, הטמנת חמין ועירובי חצרות], אלא שלגבי עירוב הקלו לדונו כאילו יכול לעשות כן, כדי שלא לפסול עירובו בכך (כן פירש הראב"ד, מובא ברשב"א ובריטב"א).

נראה לבאר טעמה של שיטה זו; הואיל ובין השמשות ספק הוא, אין שם איסור מצד גזרת חכמים עצמה, שלא גזרו בין השמשות, אלא שמ"מ אסור לעשות מעשה משום החשש עצמו שיפגע באיסור תורה, הגם שהדבר עצמו מותר – הלכך נטילת העירוב

בעצמה מותרת ודאי אלא שלמעשה אין יכול לעשות כן שמא יתלוש ענף, וכאילו יש לו מפריע חיצוני בדרכו. ועל כן נחשב הדבר 'ראוי' בעצם מפני שאינו אלא חשש רחוק [ואינו דומה לראש קנה שיש חשש קרוב שמא יקטום כדלהלן לד: וברש"י. וכן לא לנתנו בראש מגדל ואבד המפתח, ע"ש]. וע"ע במבואר לעיל (לא). לענין דמאי, שבאיסור שאינו בעצם אפשר שנחשב הדבר 'ראוי' (וע"ע לעיל לב: ולהלן לו.).

ולפי"ז מובן מה שפירש הראב"ד קושית הגמרא לחכמים 'לימא קסברי רבנן צדדין אסורין' שהכוונה על בין השמשות, שאף האוסר צדי האילן לא מצינו שאסר ביהש"מ. ותמוה מאי שנא משאר איסורי שבות האסורים גם בין השמשות, ומנין פשוט לגמרא שאיסור זה שונה, עד שמקשה משום כך – אך בצדי אילן אין חשש פגיעה באיסור תורה אלא כעין הרחקה משימוש באילן עצמו, הלכך פשוט לגמרא שבין השמשות מותר בצדי אילן. והולך הראב"ד לשיטתו בשני המקומות.

ומיושב בזה מה שתמהו על הראב"ד מהסוגיא בשבת קנה. שמבואר בבבב"א ד'נעץ יתד באילן' שאיסור צדדים אמור אף בין השמשות, ומה מתמה כאן בגמרא – אך שם הלא מוכח שסובר אותו תנא שאף לענין עירוב נחשב הדבר 'אינו ראוי', וא"כ לפי סברתו אכן גם צדדים בכלל איסור זה, שהרי כפי המבואר כל הטעם ששונה איסור צדדים היינו רק בהנחה שלענין עירוב דבר האסור משום שבות נחשב 'ראוי'.

(ע"ב) 'סבר לה כרבי מאיר דאמר חוקקין להשלים'. ואף על פי שחוקקים להשלים ונחשב מקום רחב ארבעה, אין זו רשות היחיד גמורה; רש"י פירש משום שאין בתחתית האילן רוחב ארבעה, רק בראשו בצירוף הכלכלה [ודלא כרבי יוסי יהודה דלהלן]. ור"ח פירש (כפי שביאר הריטב"א. וע' בלשון הרשב"א) שרק לענין דינים דרבנן סובר רבי חוקקים להשלים, כגון להחשב מקום חשוב ארבעה להנחת עירוב, אבל לא לעשותו רשות היחיד מדאורייתא.

א. נראה שאין מכאן ראייה לענין 'חוקקין להשלים' האמור במזוזה (לעיל יא:); וכד' שאינו אלא מדרבנן [ופשט הבבב"א שם משמע שמדאורייתא הוא לר"מ, דומיא דשז"ן שאם יש בגגליה עשרה שהיא חייבת מדאורייתא] – שי"ל דוקא כאן שהכלכלה והאילן שני דברים, אבל בדבר אחד חוקקים מדאורייתא.

ב. לפרש"י ותוס' הסיפא מדברת גם כשיש בראשו של אילן ארבעה אלא שבתחתיתו אין ארבעה [ולתוס' – שלשה], ושאמרו 'דלית ביה ארבעה' היינו בכל גובהו. אבל לפר"ח אפשר שאם בראשו יש ארבעה, הריהו רה"י דאורייתא והכלכלה 'חורי רה"י' ומה טעם עירובו עירוב – ע"כ משום שבראש האילן אין ארבעה.

ז'סבר לה כרבי יהודה דאמר בעיגן עירוב על גבי מקום ארבעה וליכא...' ודוקא למעלה מעשרה, אבל למטה מעשרה אין צריך מקום ארבעה כדלקמן. ואם תאמר אם כן מדוע הוצרך רבינא להעמיד הרישא בשיש ארבעה באילן בשונה מהסיפא, נאמר שגם ברישא אין באילן רוחב ארבעה ולפיכך למעלה מעשרה טפחים אין עירובו עירוב מפני שצריך מקום ארבעה, ואילו למטה מעשרה עירובו עירוב לפי שאין צריך ארבעה.

ויש לומר שמשמע לגמרא שמה שאמר רבי 'למעלה מעשרה טפחים אין עירובו עירוב' אינו משום חסרון מקום ד' אלא מפני איסור טלטול שבת, בדומה לדברי חכמים שאמרו אסור ליטלו (ריטב"א ותור"פ בשם הר"מ בר שניאור ז"ל). גם מסתמא 'נתנו באילן' שבבב"א בדומה הוא ל'נתנו באילן' דמתניתין שמדובר באילן רחב ארבעה, שכן משמע מכל דברי המשנה לענין בור וקנה, שאין חסרון מקום ד' אלא משום שהוא במקום אחד ועירובו במקום אחר (תורת חיים).

אמנם לפי האמת דברי הרישא אמורים בין בשיש באילן ארבעה בין בשאין בו. ויתכן שמה שאמר רבינא 'רישא דאית ביה ארבעה' היינו אף בדאית ביה.

ד. יש מי שכתב שלדעת הסובר חזקה שליה עושה שליחות אף בדאורייתא, הרי זה בירור גמור ואין צריך לשאלו אפילו לכתחילה, ולדעת האומר דוקא בדרבנן – צריך לשאלו במקום האפשר, כשאר חזקות שאם אפשר לבררן בקל מבררים (עפ"י שפת אמת).

דף לב

גו. האומר לחברו: 'צא ולקט לך תאנים מתאנתי' או שקצב לו מידה ללקט – האם צריך הלה לעשר, ודאי או ספק?

האומר לחברו 'צא ולקט תאנים מתאנתי' – אוכל מהם הלה עראי, ואם בא לאכול קבע מעשרם בתורת ודאי, שהרי בעל הבית לא ידע כמה ליקט וודאי לא עישר עליו.
'מלא לך כלכלה זו תאנים מתאנתי' – מעשרם דמאי (מפריש מעשר ראשון ועני ואוכלם בעצמו כדין פירות דמאי – אם בא לאכול אכילת קבע. עפ"י רש"י. ומשמע מלשונו שאינו מפריש תרומה גדולה, וכל דיני דמאי עליו).
ודוקא כשבעל הבית עם הארץ, אבל אם הוא חבר – אוכל הלה ואין צריך לעשר, שחזקה אין החבר מוציא דבר שאינו מתוקן מתחת ידו ובודאי עישר עליו. דברי רבי. רשב"ג אומר: בחבר – צריך לעשר (ודאי) לפי שלא נחשדו חברים לתרום שלא מן המוקף. ופירשו מחלוקתם בחבר שאמר לעם הארץ ללקוט, וחבר אחר שומעו; רבי סבר אותו חבר אוכל וא"צ לעשר, שודאי בעל הפירות עישר שלא מן המוקף ('איסורא קלילא') כדי שלא להכשיל את עם הארץ באכילת טבלו ('איסורא רבה'). ורשב"ג סבר צריך לעשר, כי נוח לו לחבר שיעשה עם הארץ איסור גדול והוא עצמו אפילו איסור קל לא יעשה [אבל חבר שאמר לחבר – לדברי הכל צריך לעשר, שודאי לא עישרו הבעלים שלא מן המוקף].
הלכה כרבי (רמב"ם מעשר י"ו ור"י קורקוס שם). ומבואר שאין להימנע מלתרום שלא מן המוקף כדי למנוע מכשול (ע' חו"ב).
יש אומרים שהדברים אמורים במעשר אבל לא בתרומה גדולה מפני שעם הארץ לא נחשד עליה וא"כ החבר אינו חושש להרימה. ויש חולקים (ע' רדב"ז שם).
דיני עשיית חטא קל כדי להציל אחר מאיסור חמור – נתבאר בשבת ד.

דפים לב – לג

גז. הנותן את עירובו באילן, האם עירובו עירוב אם לאו?

הנותן עירובו באילן, למעלה משלשה טפחים מהקרקע; מבואר בסוגיא שלדברי חכמים הסוברים שגזרו על שבות בין השמשות – אין עירובו עירוב שהרי אינו ראוי ליטלו ולאכלו בכניסת שבת (עכ"פ כשלא היה האדם על האילן בכניסת שבת ונתכוין לשבות למטה. ע' בפירוש הר' יהונתן וא"ו קלד). ולדברי רבי שלא גזרו בין השמשות, ונתכוין לשבות למעלה – הרי הוא ועירובו במקום אחד וכשר. ואם נתכוין לשבות למטה, תלוי הדבר; –
אם מקום שבינתו ברשות היחיד – עירובו עירוב, שהרי יכול ליטול עירובו מן האילן ולהביאו אליו. ואם שבינתו ברשות הרבים, והאילן גבוה עשרה ורחב ארבעה (שדינו רשות היחיד); אם הניח העירוב למטה מעשרה – עירובו עירוב. ואם למעלה מעשרה – אין עירובו עירוב. והעמידו (על פי דברי רבא) באילן העומד חוץ לעיבורה של עיר והאילן נוטה ונמשך מעיקרו חוץ לד' אמות, אבל בתוך עיבורה של עיר

(אחרת), אפילו למעלה מעשרה עירובו עירוב, שרואים את העיר כמי שמלאה עפר וכאילו שבת למעלה, ואעפ"י שאין יכול לטול את העירוב למטה (ע"ש"י). או גם חוץ לעירוב של עיר, אם אין האילן נוטה חוץ לד' אמות – הרי כל ארבע אמות שסביביו נידונים כאילו הן מוקפות מחיצות והרי הוא ועירובו במקום אחד. אבל חוץ לעיר ובנוטה חוץ לד' אמות, נמצא הוא במקום אחד ועירובו במקום אחר ואינו יכול להביאו אצלו אם הרבים מכתפים באילן בחלק הנמוך מעשרה, כי שם דינו כרשות הרבים ואין יכול להביא את העירוב מרה"י למקומו דרך 'רה"ר', אבל למטה מעשרה עירובו עירוב אף באופן זה, מפני שיכול להביאו אצלו פחות פחות מד' אמות (ר"ש"י. וע"תוס').

הרי"ף והרמב"ם (וכן הרע"ב בפירושו) לא הזכירו חילוק בין תוך העיר או חוצה לה, ובין אם נמצא תוך ד' אמות לעירובו או מחוץ לד"א (וכבר העירו על כך הראב"ד ה"ה). וכתב המ"מ (עירובין ה, ח) שנראה שלא נקטו כן להלכה, להחשיב הוא ועירובו במקום אחד (וע' גם בחדושי הנצי"ב). ואולם הרא"ש והא"י (קלד) והרשב"א (בחדושו ובעבוה"ק בית נתיבות ה. וכ"כ תלמיד הרשב"א בדעת הרי"ף) והר"ן (לד.) והריטב"א (לד:) ובעל ההשלמה ורבנו ירוחם ורי"א"ז הביאו החילוקים להלכה [וגם בתוך העיר, אם מרוחק ממנו ד' אמות במשך רה"ר אינו עירוב, ואין אומרים בזה 'כמאן דמליא'. ע' להלן לד בראשונים, או"י קלד].

ומבואר בראשונים (תוס', או"י, ריטב"א) שאם הגדיים בוקעים תחת האילן, ואין במשך זקיפתו גובה עשרה ורוחב ארבעה – אינו 'רשות היחיד' ועירובו עירוב אפילו היה העירוב למעלה מעשרה ומחוץ לד' אמות שלו.

היה העירוב מונח בתוך כלכלה התלויה באילן; לדעות הסוברות (בשבת קנו) מותר להשתמש בצדי האילן בשבת (כגון זה, לטול דבר מתוך כלי התלוי באילן) – מודים חכמים לרבי שעירובו עירוב. ולדעות האוסרות (וכן מסקנת הגמרא בשבת שם) – אינו עירוב לחכמים האוסרים שבות ביה"ש כנ"ל. ולרבי מותר אפילו היה העירוב למעלה מעשרה. לדברי רבינא, מותר (כשהיא חוץ לד' אמות ממקום שביתתו כנ"ל) רק כאשר האילן אינו רחב ארבעה [שאם כן נידונית הכלכלה כ'חורי רה"י' ודינה כרה"י אפילו גדיים בוקעים תחתיה. תוס']. וגם הכלכלה אינה רחבה ארבעה, ואפילו אם בצירוף עובי האילן רחבה ארבעה ו'חוקקים להשלים' – אין מועיל להחשיבה כרשות היחיד (אם משום שהאילן בתחתיתו אינו רחב ארבעה (ר"ש"י, או"י) או דוקא כשאינו רחב שלשה (לפתוס'), או משום שאין אומרים כאן 'חוקקין להשלים' לדין דאורייתא. ע"ש"א עפ"ר"ח). ולדברי רבי ירמיה מתיר רבי אפילו באילן וכלכלה רחבים ארבעה, הואיל ויכול לנטות הכלכלה ולהביאה לתוך עשרה.

א. נראה שיש לנקוט להלכה כדברי שניהם. בכלכלה קצרה כרבינא ובכלכלה ארוכה שאפשר לנטותה למטה מעשרה, עירובו עירוב כרבי ירמיה – שבעיקר ההלכה אין מחלוקת ביניהם אלא בפירוש הברייתא (עפ"י אור זרוע עירובין קלד).

ב. לגרסת ר"ח ופירושו (וכן נקט הרשב"א ועוד ראשונים לעיקר), גם לפי מה שנוקטים לאסור שימוש בצדי האילן – בין השמשות מותר. הלכך עירוב שבכלכלה מועיל אף לחכמים. ואולם כשהאילן רחב ארבעה [וכרבי ירמיה] או אולי גם כשהכלכלה משלימה לארבעה, יתכן שהכלכלה נידונית ככרמלית ואסור להוציא ממנה מדרבנן, הלכך לחכמים אין עירובו עירוב (ע' חזו"א פ' שצדד בדבר. וכן נסתפק בחו"ב).

ג. דבר שהוא אסור משום 'שבות', האם גזרו עליו בין השמשות?

לדברי רבי (ורבי שמעון בן אלעזר. תוספתא שבת ב), כל שהוא משום שבות לא גזרו עליו בין השמשות. וחכמים אוסרים (וכן אמרו (לא) בדעת סומכוס).

א. הלכה כרבי שלא גזרו על 'שבות' בין השמשות. ודוקא לצורך מצוה או בשעת הדחק מותר (עפ"י רמב"ם כד, י; סמ"ג לאוין סה ועוד; או"ח שו, כב שמב תט, ב).

ונראה שלרש"י ותוס' אין מקור לחלק בין מצוה לרשות ומותר לרבי אף לדבר הרשות, אלא שלשיטתם נראה שאין הלכה כרבי רק כסתם משנה בשבת האוסרת לעשר את הודאי וכד' (עפ"י חדושים ובאורים).

ויש אומרים שלא אמר רבי אלא בכגון זה שהגיה העירוב מקודם ואינו עושה מעשה בין השמשות, אבל בעשיית מעשה אין התר אלא בדברים מסוימים; תיקון דמאי, עירוב חצרות, והטמנת חמין (ראב"ד, מובא ברשב"א ובריטב"א. וכן נראית דעת הר"ף – חו"ב). וכן מטבילים כלים שנשמאו בולד הטומאה בין השמשות (תוספתא שבת ב, ח).

ב. מבואר בראשונים שישנם איסורי שבות שיש בהם חשש קרוב של עשיית איסור תורה [או איסורים הדומים לאיסור תורה. עריטב"א לד סע"ב ועוד], שגזרו בהם אפילו בין השמשות (עתוס' וש"ד כאן ולהלן לד. ומרש"י מבואר דלא כהתוס' ועוד, שהולכה ברה"ר פחות פחות מד"א מותרת ביה"ש. ובל"א נקט רש"י לאסור, ע"ש בריטב"א שהעיר על כך. וגם בלשון ראשונה מבואר שם ברש"י לענין מעביר מכרמלית לרה"י דרך רה"ר שאסור בין השמשות, ע"ש בריטב"א). ובכלל זה מלאכה דאורייתא כלאחר יד או שנים שעשאוה (ע' בראשונים) או מלאכה שאינה צריכה לגופה – אסורה בין השמשות. (ע' משנ"ב שמב, א; חדושים ובאורים להלן סח. וכן מבואר בתור"פ לה. ד"ה דבעי). אבל מכמה ראשונים אין משמע כן – ערשב"א לד: לה. ובר"ן וריטב"א שם).

כמו כן מבואר להלן (לד: ובראשונים. וע"ש שפ"א שצדד לפרש באופן אחר) ששימוש בקנה אסור לרבי בין השמשות שמא יקטום, ומפני שהוא חשש קרוב לאיסור תורה גזרו אף בין השמשות. ג. יש אומרים [בדעת רש"י] שאיסור מוקצה אסור בין השמשות, מפני שאיסורו קרוב לאיסור תורה, שהרי נאסר חחשש הוצאה (עפ"י ר"ן לה. – אך זה רק לדעת רבי אליעזר (ע"ש) ולא לרבי, שהרי אמרו בגמרא (לה.). שלדעת רבי טלטול אבנים מותר בין השמשות. וכן נפסק להלכה, להתיר (ע' או"ח שצד, ב ובמשנ"ב). ואולם הנצי"ב (לא. לד: לה.) נקט בשיטת רש"י שאף לרבי מותר. ופירש הגמרא באבנים שייחדן לשיבה ואינן מוקצות. וקשה א"כ מדוע הוצרכו להעמיד בשצריך למרא וחצינא).

ד. לפי פירוש כמה מהראשונים מבואר מסוגית הגמרא כאן שמותר להשתמש בצדי אילן בין השמשות לדברי הכל [נבסוגיא בשבת קנה. אין נראה כן. וצ"ע]. ה. האחרונים כתבו להוכיח מסוגיתנו שאפילו שני איסורי 'שבות' הותרו בין השמשות לרבי, כגון כאן שמשתמש באילן ומביאו מכרמלית. ויש שכתבו לאסור הדבר (רע"ב, הגר"א). יש שפרשו דבריהם [ליישב הראיה מסוגיתנו] שדוקא במעשה אחד הנאסר משום שני איסורים אסור, אבל שני איסורי שבות הנעשים בשתי פעולות בזה אחר זה – מותר (ע' שו"ת רעק"א קנט ובהגהות רש"א שם; חזו"א מט, יא ובס"פ פ לדף לד:).

ו. לענין דין זה יש לנו לחשב 'בין השמשות' כהגר"א, כדי הליכת שלשת רבעי מיל (=13.5 דקות) משנכסית השמש מעינינו (עפ"י חדושים ובאורים. וע' באה"ל שמב, א).

יש להסתפק לרבי, האם הותרה שבות לאחר קבלת שבת בין השמשות. ומסתבר יותר שאין להתיר (חו"ב). וכן נקט המשנ"ב (שמב סק"א רסא סק"ח), שאם הוא או הציבור קיבלו את השבת, אין התר ב'שבות' אפילו לדבר מצוה אלא ע"י אמירה לנכרי נ"יש מקום להקל בהצטרף ספק נוסף – ע' באה"ל רסא, ד"ה אין מערבין. וע' לוית חן קכד).

ז. נחלקו דעות הפוסקים בדין בין השמשות של צאת השבת, האם דומה לכניסת השבת או שמא חמור יותר [שהרי לרבי יוסי בין השמשות כהרף עין לאחר משך ביה"ש של רבי יהודה] (ע' משנ"ב שמב סק"ב ובאה"ל. וע' בפירוט בספר מאור ישראל כאן ובלוית חן קכה).